

15. *Психология подростка. Учебник* / [под ред. А.А. Реана]. – СПб.: «Прайм-еврознак», 2003. – 480 с.
16. *Райс Ф.* Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб.: Питер, 2000. – 624 с.
17. *Развитие личности ребенка* / [пер. с англ.]; [отв. ред. А. М. Фонарева]. – М.: Прогресс, 1987. – 272 с.
18. *Савина Е. А.* Особенности представлений детей 5-10 лет о душе / Е.А.Савина // Вопросы психологии. – 1995. – № 3. – С. 21–27.
19. *Слободчиков В. И.* Генезис рефлексивного сознания в младшем школьном возрасте / В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 25-36.
20. *Собкин В. С.* Старшеклассник в мире политики. Эмпирические исследования / В. С. Собкин. – М.: ЦСО РАО, 1997. – 318 с.
21. *Субботский Е. В.* Выживание в мире машин: взгляд психолога на причины веры в магию / Е. В. Субботский // Национальный психологический журнал. – 2010. – № 3. – С. 42 – 47.
22. *Фельдштейн Д. Й.* Психология развития человека как личности: Избранные труды: в 2 т. / Д. Й. Фельдштейн. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: изд-во НПО «МОДЕК», 2005. – Т. 1. – 568 с.
23. *Флоренская Т. А.* Диалог в практической психологии: Наука о душе. / Т.А.Флоренская - М.: Гуманит. изд. Центр: ВЛАДОС, 2001. – 208 с.
24. *Хьелл Л.* Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с.
25. *Цветкова Р. И.* Психологическая характеристика нравственных ценностей подростка / Р. И. Цветкова // Психологические аспекты формирования нравственных ценностей у школьников: сб. науч. тр. – Хабаровск: гос. пед. ун-т, 1984. – С. 3-20.
26. *Чеснокова Н. В.* Вера как цель нравственного воспитания младшего школьника (новый взгляд) / Н. В. Чеснокова. // Омский научный вестник. – 2007. – № 6. – С. 128 – 131.
27. *Якобсон П. М.* Эмоциональный фактор в нравственном воспитании и управление им / П. М. Якобсон // Управление процессом нравственного воспитания: сб. статей; [отв. ред. Л. И. Рувинский.]. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – С. 63-72.
28. *Streib H.* (2003) Faith development research at twenty years. In R. R. Osmer & F. Schweitzer (Eds), *Developing a public faith: New directions in practical theology*. St. Louis, Missouri: Chalice Press. pp. 15–42.

Відомості про автора:

Алексєєва Юлія Аркадіївна – кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 15.04.2015.

УДК 159.942 – 053.6

© Н. І. Бігун, 2015 р.

Н. І. Бігун (м. Київ)

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА УМОВА ЗАПОБІГАННЯ ДЕПРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена проблемі формування позитивного самоствавлення у підлітків схильних до депресивних станів. У статті розкриваються особливості самоствавлення підлітків з депресивними станами. Розглядається феномен негативного самоствавлення як причини і, як наслідку розгортання депресії у підлітків. Наголошується на тому, що негативні трансформації

самоствалення, зумовлені депресивними розладами, особливо небезпечні в підлітковому віці, коли активізуються процеси становлення самосвідомості, особистісної самоідентифікації. Розвиток самосвідомості супроводжується тривожністю і невпевненістю підлітків у собі, що проявляється в нестійкості їх самооцінки. Розгортання депресивних деформацій самооцінки і «Я-концепції» підлітків на фоні вікових глибинних змін у структурі самосвідомості становить загрозу формування стійкого негативного самосприйняття та преморбідних рис особистості, що зумовлюють схильність до дистимій та хронічних депресій.

Автором окреслено ключові завдання щодо формування позитивного самоствалення у підлітків схильних до депресивних станів.

Ключові слова: самоствалення, самооцінка, підліток, підлітковий вік, депресія, депресивний стан, особистість, особистісний розвиток, психологічні умови.

Стаття посвячена проблеме формування положительного самоотношения у подростков склонных к депрессивным состояниям. В статье раскрываются особенности самоотношения подростков с депрессивными состояниями. Рассматривается феномен негативного самоотношения как причины и, как следствие развертывания депрессии у подростков. Подчеркивается, что негативные трансформации самоотношения, обусловленные депрессивными расстройствами, особенно опасны в подростковом возрасте, когда активизируются процессы становления самосознания, личностной самоидентификации. Развитие самосознания сопровождается тревожностью и неуверенностью подростков в себе, что проявляется в неустойчивости их самооценки. Развертывание депрессивных деформаций самооценки и «Я-концепции» подростков на фоне возрастных глубинных изменений в структуре самосознания представляет угрозу формирования устойчивого негативного самовосприятия и преморбидных черт личности, обуславливающие склонность к дистимиям и хроническим депрессиям.

Автором обозначены ключевые задачи по формированию позитивного самоотношения у подростков склонных к депрессивным состояниям.

Ключевые слова: самоотношение, самооценка, подросток, подростковый возраст, депрессия, депрессивное состояние, личность, личностное развитие, психологические условия.

The article deals with the problem of creating a positive self-attitude of teenagers prone to depression. The peculiarities of self-attitude of teenagers with depression are revealed in the article. The phenomenon of negative self-attitude as a cause and as a consequence of forthcoming of teenagers' depression is considered. It is emphasized that the negative transformation of self-attitude due to depressive disorders are very dangerous in adolescence, when processes of personal identity and self-consciousness are activated. The development of self-consciousness is accompanied by anxiety and uncertainty of teenagers, causing instability of self-esteem. Deploying depressive deformation of self-esteem and self-concept of teenagers on the backdrop of profound age changes in the structure of self-consciousness makes a threat to the formation of stable negative self-perception and premorbid personality traits that contribute to susceptibility to chronic depressive mood and depression.

The author has outlined the key task of creating the positive self-attitude of teenagers prone to depression.

Keywords: self-attitude, self-esteem, teenagers, adolescence, depression, depressive state, personality, personal development.

Постановка проблеми. Підлітковий вік відносять до критичних періодів розвитку особистості, оскільки він пов'язаний з процесом переходу від дитинства до дорослості, який розгортається на фізичному, психологічному і соціальному рівнях. На цьому етапі відбувається формування якісних новоутворень, що виникають внаслідок перебудови організму, його

фізіологічних змін, ламання старих психологічних структур, утворення нових і більш прогресивних, трансформації взаємостосунків з дорослими та однолітками, зміни інтересів, мотивів, морально-ціннісних орієнтацій, засвоєння способів соціальної взаємодії, характерних для світу дорослих.

У підлітковому віці активізуються процеси становлення особистості молодої людини, коли вона намагається пізнати себе, зрозуміти власну сутність, знайти своє місце у житті. Центральним новоутворенням підліткового віку є формування самосвідомості, яке відбувається на фоні напруженої внутрішньої роботи підлітка, його глибоких і тонких рефлексій. Цей процес часто супроводжується заниженою самооцінкою, невпевненістю у собі, тривожністю, емоційною вразливістю, загостреною чутливістю до критики. Тому підлітки є надзвичайно сенситивними щодо дії різноманітних негативних впливів, зокрема впливу депресогенних чинників.

Стрімке зростання поширеності депресивних розладів серед населення на межі ХХ-ХІ століть зумовило посилення інтересу фахівців до цієї проблеми. Дослідження депресії здійснюється у різних напрямках: виявлення причин, визначення симптоматики, опис різних форм депресивних станів, розробка методів та шляхів їх подолання. Аналіз досліджень депресивних розладів свідчить про те, що незалежно від причин їх виникнення, сферою, яка неминуче зазнає ураження, є особистість. Отже, проблема підліткових депресивних станів заслуговує особливої уваги науковців, так як розгортання депресії саме в цей час може негативно позначитись на особистісному розвитку молодої людини.

Аналіз наукових досліджень. Науково-теоретичний аналіз проблеми формування самоставлення в підлітковому віці представлено у працях Л. Божович [2], А. Гольдштейна [3], В. Горбатих [4], П. Чамати [8], А. Фрейд [9] та ін. Результати наукового вивчення проблематики дитячої та підліткової депресивності викладено у працях Ю. Антропова [1], В. Козідубової [5], Г. Колотіліна [6], В. Мамцевої [7] та ін. Однак, недостатня розробленість проблеми самоставлення підлітків з депресивними розладами вимагає подальшого її вивчення.

Метою статті є розкриття необхідності та особливостей формування позитивного самоставлення у підлітків схильних до депресивних станів.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Депресивні розлади особливо небезпечні у підлітковий період, коли тонкі структури особистості дитини є незахищеними перед руйнівною силою депресії, що може мати негативні наслідки у вигляді асоціальних поведінкових проявів, формування небажаних рис характеру, глибоких внутрішніх конфліктів, проблем у спілкуванні, навчанні, особистісному самовизначенні й самореалізації та ін. Тому розгортання депресії в цьому віці може негативно позначитись на особистісному розвитку підлітка.

Одним із структурних компонентів особистості, що постає перед загрозою деструктивного впливу депресії є самоставлення: підліткова криза самооцінки, зниження самоповаги та самоцінності, негативне самосприйняття, почуття провини належить до типових симптомів депресивного стану.

Негативні трансформації самоставлення, зумовлені депресивними розладами, особливо небезпечні в підлітковому віці, коли активізуються процеси становлення самосвідомості, особистісної самоідентифікації. Розвиток самосвідомості супроводжується тривожністю і невпевненістю підлітків у собі, що проявляється в нестійкості їх самооцінки. Розгортання депресивних деформацій самооцінки і «Я-концепції» підлітків на фоні вікових глибинних змін у структурі самосвідомості становить загрозу формування стійкого негативного самосприйняття та преморбідних рис особистості, що зумовлюють схильність до дистимій та хронічних депресій.

Депресія негативно позначається на всіх компонентах самоставлення підлітка. Так, ми дослідили та порівняли особливості самооцінки (як базового конструкту самоставлення) підлітків з депресією та їх однолітків без депресивного стану. Згідно результатів обстеження, 59,03% підлітків без депресії адекватно себе оцінюють, у 11,01% школярів цієї групи спостерігається адекватна самооцінка з тенденцією до завищення, у 18,94% – неадекватна, завищена. Неадекватна,

занижена самооцінка виявлена у 4,85% підлітків даної експериментальної групи і адекватна з тенденцією до заниження у 6,17%.

Адекватна самооцінка спостерігається у 30,91% підлітків з депресією, у 29,10% – адекватна з тенденцією до заниження, 38,19% – неадекватна, занижена. Адекватна самооцінка з тенденцією до завищення діагностується лише у 1,8% депресивних підлітків; неадекватна, завищена самооцінка у обстежених школярів даної групи не виявлена.

Диференційний аналіз рівнів самооцінки у підлітків з різними ступенями вираженості депресії показав, що чим глибший депресивний розлад, тим нижча самооцінка школяра. Так, зі 100% підлітків з важкими формами депресії лише 12,50 % оцінюють себе адекватно, у 62,50 % школярів цієї групи зафіксована неадекватна, занижена самооцінка, у 25,00 % – адекватна з тенденцією до заниження; висока самооцінка не спостерігається.

Неадекватна, завищена та адекватна з тенденцією до завищення самооцінка не спостерігається і у групі підлітків із середніми формами депресивних розладів. 36,17% школярів цієї групи оцінюють себе адекватно, у 34,04% виявлено адекватну самооцінку з тенденцією до заниження, і у 29,79% – неадекватну, занижену.

Значно адекватніше оцінюють себе школярі з легкими формами депресії, у 64,54% дітей цієї групи адекватна самооцінка. Неадекватна, низька самооцінка спостерігається лише у 11,82% дітей даної групи; адекватна з тенденцією до заниження – у 21,82%; 1,82% школярів з легкими формами депресії схильні до завищення самооцінки (адекватна з тенденцією до завищення), хоча неадекватно високої самооцінки у цій групі підлітків не виявлено.

Кореляція між формами депресії і рівнями самооцінки становить: помірна депресія і адекватна самооцінка $r_{xy} = -0,52$ (слабкий зворотній зв'язок), помірна депресія і адекватна самооцінка з тенденцією до заниження $r_{xy} = 0,94$ (суворий прямий зв'язок), помірна депресія і неадекватна, низька самооцінка $r_{xy} = 0,89$ (суворий прямий зв'язок); легка депресія і адекватна самооцінка з тенденцією до завищення $r_{xy} = 0,42$ (слабкий прямий зв'язок), адекватна самооцінка і легка депресія $r_{xy} = 0,81$ (суворий прямий зв'язок), легка депресія і адекватна самооцінка з тенденцією до заниження $r_{xy} = 0,52$, легка депресія і неадекватна (слабкий прямий зв'язок), низька самооцінка $r_{xy} = 0,50$ (слабкий прямий зв'язок).

Таким чином, кореляційний аналіз результатів обстеження самооцінки підлітків з депресивними розладами показав, що рівень самооцінки досліджуваних знижується відповідно до поглиблення депресії: чим важчий депресивний стан, тим нижча самооцінка.

Будучи одним з механізмів розгортання депресії, зниження самооцінки у свою чергу провокує появу таких негативних наслідків як низький рівень самоповаги підлітка, негативне самоставлення, невдоволення результатами власної діяльності, знецінення своїх досягнень, надмірна критичність та вимогливість до себе, гостре переживання невдач, чутливість до оцінних суджень на свою адресу, неадекватно низький рівень домагань.

Значущі розбіжності спостерігаються у показниках рівня домагань депресивних підлітків та підлітків, які не перебувають у стані депресії. Депресивним підліткам більш властивий низький рівень домагань: у групі підлітків з депресією він становить 58%, при тому як у групі досліджуваних без депресії – лише 10%. Депресивних підлітків із середнім рівнем домагань в двічі менше (31%), ніж підлітків без депресії (61%). Високий рівень домагань спостерігається у 29% досліджуваних, які не перебувають у стані депресії, і лише у 11% депресивних підлітків.

Щодо залежності рівня домагань від ступеня вираженості депресії, то тут простежується така особливість: високий рівень домагань діагностується лише у підлітків з легкими формами депресивних розладів (18,19 %). У 44,54 % досліджуваних цієї групи спостерігається середній рівень домагань, і у 37,27 % – низький. У 38,30 % школярів із середніми формами депресії простежується середній рівень домагань, у 61,70 % – низький. Низький рівень домагань властивий 75,00 % підлітків з важкими формами депресії, у 25,00 % дітей цієї групи середній рівень домагань. Кореляція між формами депресії та рівнем домагань становить: легка депресія і високий рівень

домагань $r_{xy}=0,42$ (слабкий прямий зв'язок), легка депресія і середній рівень домагань $r_{xy}=0,88$ (суворий прямий зв'язок), легка депресія і низький рівень домагань $r_{xy}=0,53$ (слабкий прямий зв'язок); помірна депресія і середній рівень домагань $r_{xy}=0,38$ (слабкий прямий зв'язок), помірна депресія і низький рівень домагань $r_{xy}=0,97$ (суворий прямий зв'язок). Аналіз результатів обстеження рівня домагань депресивних підлітків показує, що кількість школярів з низьким рівнем домагань збільшується в залежності від глибини депресії: чим глибший депресивний розлад, тим нижчий рівень домагань. Про те, що при депресії знижується рівень домагань свідчить і порівняння результатів обстеження депресивних підлітків та школярів, які не перебувають у стані депресії. Кількість депресивних підлітків з низьким рівнем домагань значно більша, ніж підлітків, які не страждають від депресивних розладів.

Високий рівень домагань виявлено лише у підлітків з легкими формами депресії. Можна припустити, що у деяких випадках нереалізований високий рівень домагань є причиною появи легкої депресії. Під час індивідуальних бесід підлітки розповідали, що вони боліше реагують на ситуації, коли поставлені цілі не досягаються. Особливо це стосується сфери навчальної діяльності та спілкування з однолітками. Підлітки є досить чутливими до оцінок зі сторони оточуючих, дуже вимогливими та критичними до себе і людей, з якими спілкуються. Виражена потреба у самоствердженні, у досягненні високого статусу серед однолітків сприяє формуванню у підлітка високого рівня домагань, стимулює до постановки високих цілей, яких не завжди вдається досягти. Якщо підлітку властива висока сенситивність, чутливість, емоційність у поєднанні зі схильністю до тривожності та заниженої самооцінки, то ситуації навіть незначної поразки викликають сильну негативну емоційну реакцію. Така реакція може проявлятися у вигляді імпульсивності, агресивності, негативізму, плаксивості. Підлітки, яким властива стриманість, сором'язливість, схильність приховувати почуття, переживають ситуації поразки сам на сам, намагаючись не показувати стороннім своїх важких переживань.

Якщо підліток не зумів хоча б відносно спокійно прийняти поразку, правильно проаналізувати допущені помилки, побачити позитивні сторони своєї невдачі, то це призводить до загострення самокритики, зниження самооцінки, невпевненості у власних силах та можливостях і може стати причиною появи легкої депресії. При легких формах депресії високий рівень домагань залишається. У випадках, коли молода людина самотужки чи при допомозі сторонніх, зуміла подолати депресивні переживання і, хоча б частково, досягти поставлених перед собою цілей, депресія не посилюється, або ж зовсім зникає.

В ситуаціях коли підліток, перебуваючи у стані легкої депресії, не може досягти поставленої мети і високий рівень домагань залишається нереалізованим, виникає внутрішній конфлікт. З одного боку, молода людина не хоче відмовлятися від високої мети, або ж не розуміє усю складність чи, навіть, нереальність її досягнення, прагнення отримати бажане посилюється, а з іншого, – поразки і ще незначні депресивні переживання змушують підлітка засумніватись у власних можливостях, спричиняють загострення самокритики та зниження самооцінки, ставлять його перед необхідністю знизити рівень домагань. Якщо внутрішній конфлікт залишається нерозв'язаним, підліток може розуміти, що поставлені цілі надто високі, але не бажає їх переглянути, зробити більш реальними, депресивні переживання посилюються. Поглиблення депресивного розладу спричиняє ще більше зниження самооцінки, з'являється відчуття власної нікчемності, неповноцінності. Підліток починає вважати себе нездатним вирішувати будь-які життєві проблеми, виконувати навіть найпростіші завдання. Досягнення, які мали місце раніше, при оцінці своїх можливостей, дитиною не враховуються, власна роль у попередніх перемогах знецінюється. Підліток знижує рівень домагань. Однак, він все ж не розуміє, що досягнення наміченої мети, на даний момент було нереальним, а поставлені до себе вимоги, занадто високими. Тому він продовжує звинувачувати себе у всіх допущених і навіть не допущених помилках. Депресія поглиблюється.

Таким чином, вимальовується один із складних механізмів розгортання депресивного розладу. Нереалізований високий рівень домагань стає причиною виникнення легкої депресії.

Неможливість досягнути поставленої мети, часті поразки і, як наслідок, зниження самооцінки, невпевненість у власних силах, у поєднанні з небажанням визнати високу складність чи нереальність досягнення намічених цілей, призводить до появи внутрішнього конфлікту. За несприятливих умов (відсутність надання необхідної психологічної допомоги, нездатність самотужки розв'язати внутрішні суперечності, посилення прагнення досягти бажаного результату), внутрішній конфлікт загострюється. Різке зниження самооцінки призводить до появи відчуття власної нікчемності, що примушує підлітка знизити рівень домагань. Нездатність молодшої людини правильно оцінити ситуацію, визнати неадекватність поставленої мети, посилює самозвинувачення, у неї виникає почуття зневаги до себе, відсутність впевненості у власних можливостях. Підвищується тривожність, посилюються депресивні переживання, і депресія переростає у більш складні форми.

Це лише один з можливих варіантів розгортання депресивного розладу. Причини депресії різноманітні, і кожна з них певною мірою визначає специфіку депресивного стану, його механізми та шляхи розгортання.

Знижуючись, самооцінка перестає виконувати функцію особистісного захисту, тим самим зумовлюючи підвищену чутливість та вразливість «Я-концепції» підлітка щодо деструктивного впливу депресії. Депресивної детермінації зазнають усі структурні компоненти «Я-концепції». На когнітивному рівні формується система негативних уявлень і суджень підлітка щодо власних особистісних рис, можливостей, здібностей. Депресивні трансформації афективного компоненту проявляються у низькій самооцінці, загостреній самокритичності, необґрунтованих самозвинуваченнях, невизнанні своїх досягнень, перебільшенні помилок, та зумовлених цим негативних емоцій і переживань (песимізм, тривожність, пригнічений настрій, невпевненість, докори сумління, відчай тощо).

Вплив депресії на поведінковий компонент «Я-концепції» призводить до вироблення своєрідного депресивного шаблону поведінки як автоматизованої форми зовнішнього реагування на складні життєві ситуації: у поведінці підлітків може спостерігатись імпульсивність, агресивність, нестриманість, грубість, послаблення самоконтролю, або ж навпаки – зниження рухової, соціальної і мовленнєвої активності, надмірна сором'язливість, нерішучість, замкнутість.

Відтак, на підставі результатів аналізу виявлених депресивних деформацій особистості підлітків, можна стверджувати, що однією з ключових умов запобігання та подолання у них депресії є формування та розвиток позитивного самоствалення. Формування позитивного самоствалення підлітків схильних до депресивних станів вимагає реалізації таких ключових завдань:

- 1) регуляція самооцінки та рівня домагань;
- 2) подолання комплексу нонвалідності;
- 3) формування позитивного самоствалення і самоприйняття;
- 4) підвищення впевненості у собі та вироблення асертивних моделей поведінки;
- 5) корекція ірраціональних нереалістичних суджень, переконань, уявлень щодо власного «Я»;
- 6) підвищення рівня особистісної самодостатності;
- 7) формування позитивного мислення, оптимістичної позитивної життєвої концепції;
- 8) зміна емоційних способів реагування на складні життєві ситуації, тренування емоційної стійкості і рівноваги;
- 9) повернення відчуття перспективи власного існування;
- 10) відновлення життєвої продуктивності у провідних сферах життєдіяльності підлітків (спілкування, навчання, саморозвиток, самовираження, самореалізація).

Реалізація вищезначених завдань може включати застосування таких методів і прийомів психологічної роботи: терапевтична бесіда, групова дискусія, проєктивний малюнок, аутотренінг, ігрова терапія, музикотерапія, релаксаційні та медитативні техніки, елементи когнітивної, гуманістичної, раціонально-емотивної терапії.

Висновки. Формування позитивного самоствавлення підлітків сприятиме посиленню їх особистісної захищеності щодо дії депресогенних чинників. Це завдання є принципово важливим, оскільки його розв'язання створює умови не лише для запобігання виникненню підліткових депресивних станів, а й для запобігання можливих рецидивів у школярів, які вже перебували у стані депресії. Адже позитивне самоствавлення є особистісною якістю необхідною для кращої адаптованості підлітків до різноманітних життєвих труднощів.

Література

1. Антропов Ю.Ф. Невротическая депрессия у детей и подростков / Ю.Ф. Антропов. – М.: Медпрактика, 2001. – 152 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 235 с.
3. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик; пер. з англ. В. Хомика. – К.: Либідь, 2003. – 520 с.
4. Горбатих В.В. Самоствавлення особистості як емоційний компонент самосвідомості / В.В. Горбатих // Вісник Запорізького національного університету «Педагогічні науки». – № 2(13), 2010. – С. 48-52.
5. Козидубова В.М. Клинико-психологические особенности депрессии у детей / В.М. Козидубова // Актуальные вопросы теории и практики медицины. – Харьков, 1986. – С.55 – 56.
6. Колотилин Г.Ф. Депрессивные состояния у подростков / Г.Ф. Колотилин // 3-я Всероссийская конференция по неврологии и психиатрии детского возраста. – М., 1971. – С.155 – 157.
7. Мамцева В.Н. Депрессивный невроз в детском возрасте / В.Н. Мамцева. – М.: Медицина, 1982. – 16 с.
8. Чамата П.Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей / П.Р. Чамата // – К: Наука, 1965. – 48 с.
9. Фрейд А. Введение в детский психоанализ. Норма и патология детского развития. «Я» и механизмы защиты / А. Фрейд; пер. с нем. – Минск: ООО «Попурри», 2004. – 448с.

Відомості про автора:

Бігун Неля Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 12.04.2015.

УДК: 316.77 – 053.6

© О. О. Бікус, В. В. Волошина, 2015 р.

О. О. Бікус, В. В. Волошина (м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті здійснений теоретичний аналіз засад формування комунікативної компетенції особистості підліткового віку; подано визначення поняття «комунікативна компетенція»; схарактеризовано специфіку складових комунікативної компетенції та їх формування у підлітків в межах соціально-психологічного тренінгу.

Ключові слова: комунікація, спілкування, підлітковий вік, чинники, розвиток, комунікативна компетентність, соціально-психологічний тренінг.